

Κεφάλαιο 8

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι υπήκοοί της (μέσα 15ου – τέλη 16ου αιώνα)

Από τα μέσα του 15ου μέχρι τα τέλη του 16ου αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία ακμάζει: το κράτος εξαπλώνεται, η κεντρική εξουσία είναι ισχυρή, η οικονομία αναπτύσσεται. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία απόλυτος μονάρχης ήταν ο **σουλτάνος**. Πρωτεύουσα του κράτους μετά το 1453 ήταν η **Κωνσταντινούπολη**. Επίσημη θρησκεία στην αυτοκρατορία ήταν το **ισλάμ** και επίσημη **γλώσσα** μια από τις οθωμανικές γλώσσες, η τουρκική. Όμως οι υπήκοοι του Οθωμανού σουλτάνου είχαν **διαφορετικές θρησκείες** και μιλούσαν **διαφορετικές γλώσσες**. Είχαν επίσης διαφορετικές παραδόσεις, ήθη και έθιμα, ανάλογα με την καταγωγή τους, την περιοχή που ζούσαν, την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκαν. Οι μουσουλμάνοι είχαν περισσότερα δικαιώματα από εκείνους που πίστευαν σε άλλες θρησκείες. Η οθωμανική κοινωνία ήταν ιεραρχημένη. Όσοι ανήκαν στην ίδια κοινωνική ομάδα είχαν συχνά οικονομικές και πολιτιστικές σχέσεις μεταξύ τους, ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους.

1923

Οθωμανική Αυτοκρατορία

1100 1200 1300 1400 1500 1600 1700 1800 1900 2000

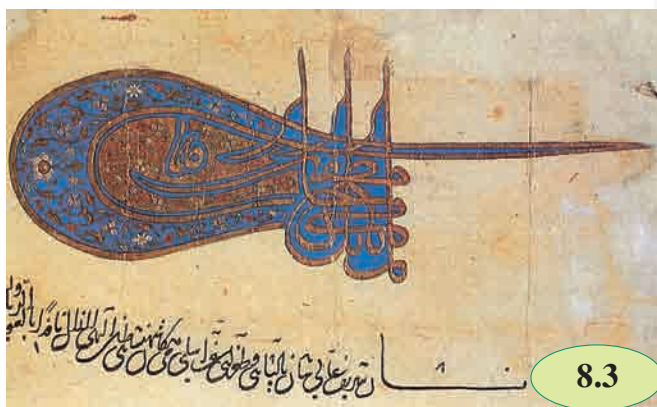

8.1

Μικρογραφία με το σουλτάνο Σουλεϊμάν Α΄ (1520–1566). Οι ιστορικοί πιστεύουν ότι στην εποχή του η Οθωμανική Αυτοκρατορία έφτασε στην πιο μεγάλη της ακμή. Ο Σουλεϊμάν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ονομάστηκε «Νομοθέτης» και στη δυτική Ευρώπη «Μεγαλοπρεπής». 1579–1580 περίπου, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

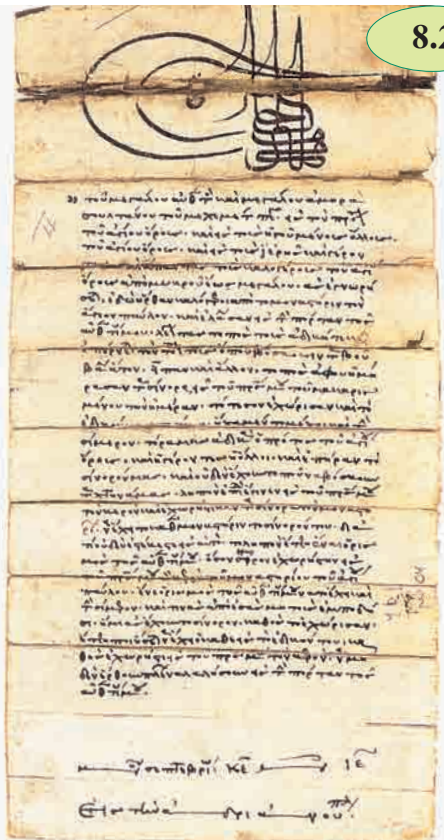
Η Οθωμανική Αυτοκρατορία κράτησε πολλούς αιώνες. Όλη αυτή την περίοδο η εξουσία του σουλτάνου, η έκταση του κράτους, οι θεσμοί, η οικονομία, η κοινωνία, οι σχέσεις των μουσουλμάνων και των μη μουσουλμάνων αλλάζουν. Σ' αυτό το κεφάλαιο θα μιλήσουμε για την περίοδο από τα μέσα του 15ου μέχρι τα τέλη του 16ου αιώνα.

Σημαντικές πηγές για την περίοδο αυτή είναι τα **οθωμανικά αρχεία** (π.χ. τα φορολογικά κατάστιχα, τα αρχεία που κρατούσαν στα ιεροδικεία), αλλά και τα **αρχεία** από τα χριστιανικά κράτη (κυρίως από τη δυτική Ευρώπη) με τα οποία η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε σχέσεις. Πληροφορίες παίρνουμε επίσης από τα κείμενα που έγραφαν Ευρωπαίοι **περιηγητές** που ταξίδεψαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και από τα **αρχαιολογικά ευρήματα**.

8.3

Τουγράς του σουλτάνου Βαγιαζίτ Β΄ (1481–1512) σε έγγραφο του 1485. Οι τουγράδες είναι σαν υπογραφές των σουλτάνων. Έμπαιναν στα επίσημα έγγραφα για να δείχνουν ότι είναι γνήσια.

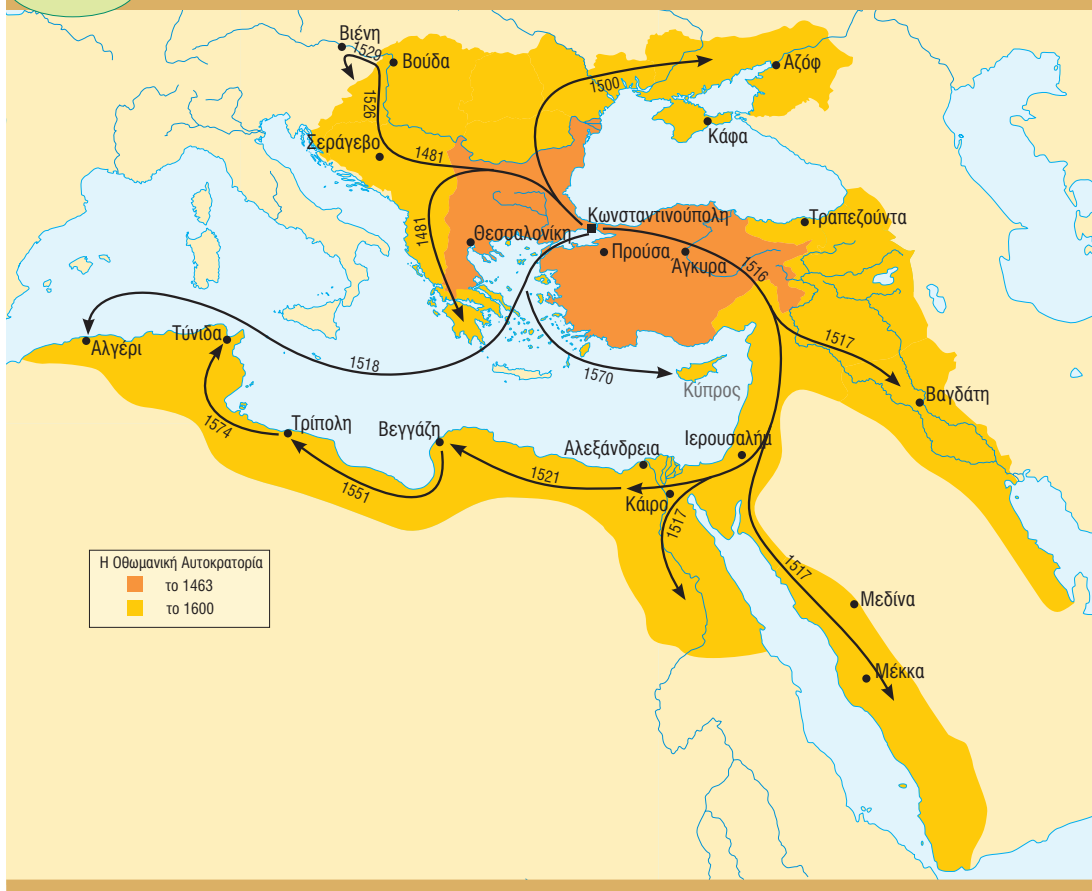
8.2

Έγγραφο του σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ του Πορθητή (1444–1446 και 1451–1481) στα ελληνικά. Το 15ο και στις αρχές του 16ου αιώνα οι Οθωμανοί σουλτάνοι χρησιμοποιούσαν στην επικοινωνία τους με ηγέτες από τη δυτική Ευρώπη τα ελληνικά. Ήταν η γλώσσα που τότε την καταλάβαιναν οι αξιωματούχοι και από τις δύο πλευρές. 25 Σεπτεμβρίου 1451, Άγιο Όρος, Αρχείο Μονής Αγίου Παύλου.

Στις πηγές της εποχής **Τούρκος** είναι άλλοτε αυτός που μιλάει τουρκικά, άλλοτε ο **μουσουλμάνος** και άλλοτε ο **Οθωμανός**.

8.4

Οι Οθωμανικές κατακτήσεις (1453–1600 περίπου)

Το 16ο αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι μια μεγάλη στρατιωτική, οικονομική και πολιτική δύναμη.

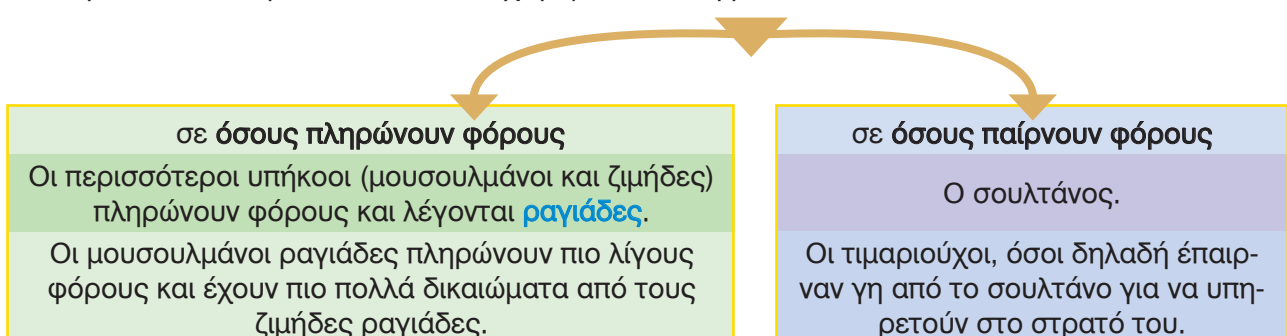
Α. Η οθωμανική κοινωνία

Το κράτος και η κοινωνία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν οργανωμένα με βάση τη **θρησκεία** που είχαν οι υπήκοοι του σουλτάνου. Οι μουσουλμάνοι θεωρούνταν ανώτεροι από τους μη μουσουλμάνους.

Οι υπήκοοι του σουλτάνου χωρίζονταν με βάση τη θρησκεία τους. Υπήρχαν:

Οι υπήκοοι του Οθωμανού σουλτάνου χωρίζονται επίσης:

Το καθεστώς της γης

Η οθωμανική οικονομία ήταν κυρίως **αγροτική**. Υπήρχαν:

η κρατική γη
Η περισσότερη γη ήταν κρατική, ανήκε δηλαδή στο σουλτάνο.

8.5

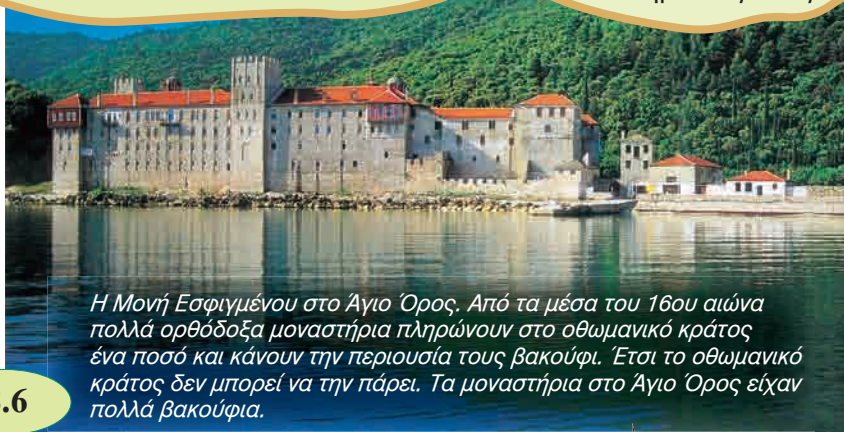
Χαρακτικό με ένα χριστιανό αγρότη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία από το βιβλίο «Οι Περιηγήσεις και τα ταξίδια του Νικολά ντε Νικολάι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία» (1577).

τα βακούφια

Ήταν περιουσίες (γη, σπίτια, μαγαζιά, χρήματα κ.ά.) αφιερωμένες σε έναν κοινωνικό σκοπό. Τα βακούφια θεωρούνταν αφιερωμένα στο Θεό και το κράτος δεν μπορούσε να τα κάνει δικά του (να τα δημεύσει).

η ιδιωτική γη

Πολλοί λίγοι υπήκοοι του σουλτάνου είχαν δική τους γη. Συνήθως τους την έδινε ο σουλτάνος ως αμοιβή για τις υπηρεσίες τους.

Η Μονή Εσφιγμένου στο Άγιο Όρος. Από τα μέσα του 16ου αιώνα πολλά ορθόδοξα μοναστήρια πληρώνουν στο οθωμανικό κράτος ένα ποσό και κάνουν την περιουσία τους βακούφι. Έτσι το οθωμανικό κράτος δεν μπορεί να την πάρει. Τα μοναστήρια στο Άγιο Όρος είχαν πολλά βακούφια.

8.6

Το τιμαριωτικό σύστημα

Οι σουλτάνοι χρειάζονταν στρατό έτοιμο για πόλεμο. Οι περισσότεροι αξιωματικοί του στρατού όμως δεν έπαιρναν μισθό. Ο σουλτάνος τούς έδινε **τιμάρια** από την κρατική γη. Όσοι είχαν τιμάρια λέγονταν **τιμαριούχοι**. Οι τιμαριούχοι έπαιρναν φόρους από τους αγρότες που καλλιεργούσαν τη γη στα τιμάρια τους. Δεν είχαν όμως κανένα άλλο δικαίωμα πάνω στη γη αυτή, που συνέχιζε να είναι κρατική. Το σύστημα αυτό λέγεται **τιμαριωτικό σύστημα**.

Το κράτος είχε συμφέρον να αυξήσει την αγροτική παραγωγή και να ελέγχει τους τιμαριούχους. Έτσι, όταν οι τιμαριούχοι έπαιρναν περισσότερους φόρους απ' αυτούς που όριζε το κράτος, οι νόμοι προστάτευαν τους αγρότες.

Τιμαριούχος σπαχής, δηλαδή έφιππος πολεμιστής που είχε τιμάρια. 16ος αιώνας, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

8.7

Οι αγρότες υπήκοοι του σουλτάνου

Οι πιο πολλοί υπήκοοι του Οθωμανού σουλτάνου ήταν αγρότες.

Οι περισσότεροι ήταν **ραγιάδες**. Υπήρχαν όμως και **δουλοπάροικοι**.

Είχαν κάποια **δικαιώματα πάνω στη γη** που καλλιεργούσαν.

Πλήρωναν φόρους ανάλογα με τη θρησκεία τους.

Υπήρχαν όμως και αγρότες που δεν πλήρωναν φόρους ή πλήρωναν πολύ λίγους, γιατί προσέφεραν ειδικές υπηρεσίες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (π.χ. φρουρούσαν επικίνδυνα περάσματα από ληστές).

Μουσουλμάνοι και ζιμήδες

Οι ζιμήδες ήταν **χριστιανοί** (ορθόδοξοι, καθολικοί, Αρμένιοι κ.ά.) και **Εβραίοι**. Ζούσαν οργανωμένοι σε **θρησκευτικές κοινότητες**. Οι ζιμήδες έπρεπε να υπακούουν στο σουλτάνο και υπεύθυνοι γι' αυτό ήταν οι ηγέτες τους.

Οι **ζιμήδες** ήταν Λαοί της Βίβλου και σύμφωνα με τον ιερό νόμο έπρεπε να προστατεύονται. Επειδή όμως δεν ήταν μουσουλμάνοι, ο νόμος τους θεωρούσε κατώτερους και αντιμετώπιζαν **διακρίσεις** και **απαγορεύσεις**.

Χαρακτικό με μια χριστιανή από την Κωνσταντινούπολη από το βιβλίο «Οι Περιηγήσεις και τα ταξίδια του Νικολά ντε Νικολάι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία» (1577).

Οι ζιμήδες

Πλήρωναν περισσότερους φόρους και κυρίως το χαράτσι (κεφαλικός φόρος).	Συνήθως δεν μπορούσαν να γίνουν κρατικοί αξιωματούχοι.	Στα μουσουλμανικά δικαστήρια η μαρτυρία δεν είχε την ίδια αξία με εκείνη των μουσουλμάνων.	Σε βάρος τους γινόταν το παιδομάζωμα , δηλαδή η συγκέντρωση, παρά τη θέλησή τους, αγοριών από αγροτικές περιοχές για να γίνουν μουσουλμάνοι.	Τα ρούχα και οι θρησκευτικές τους τελετές δεν έπρεπε να προκαλούν τους μουσουλμάνους.
---	--	--	---	--

Για το παιδομάζωμα θα μιλήσουμε στη σ. 128.

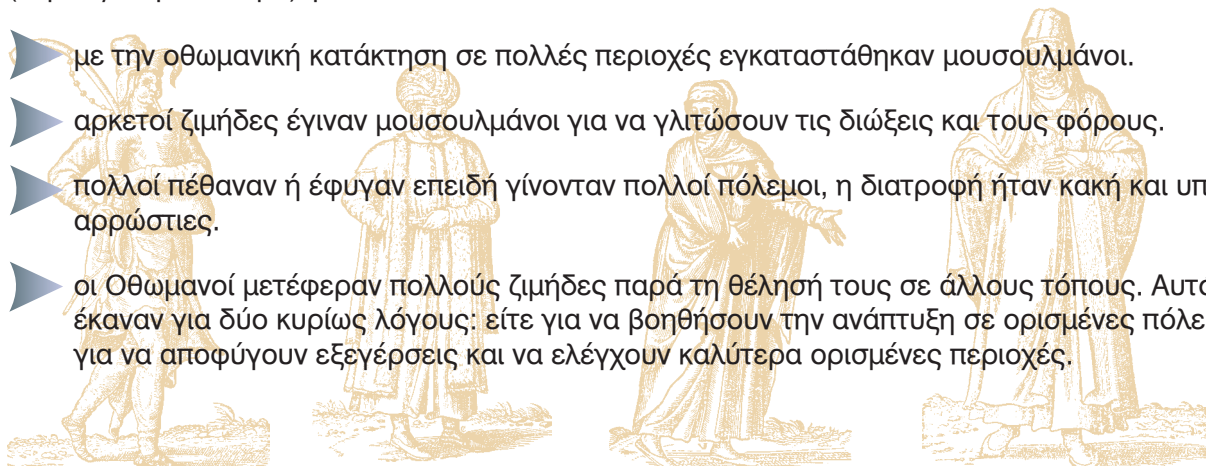
Οι διακρίσεις αυτές εφαρμόζονταν άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο. Αυτό είχε σχέση με την περιοχή, τη χρονική περίοδο, τη θέση κάθε ζιμή στην κοινωνία, τις σχέσεις του με την οθωμανική εξουσία. Εκτός όμως από αυτές τις διακρίσεις, οι ζιμήδες αντιμετώπιζαν και αυθαιρεσίες (π.χ. από τους τιμαριούχους, από κρατικούς αξιωματούχους), πράξεις δηλαδή που τους στερούσαν όσα δικαιώματα τους έδινε το κράτος. Έτσι συχνά οι ζιμήδες δεν ήταν ασφαλείς.

Οι σουλτάνοι με ειδικές διαταγές απαγόρευαν αυτές τις αυθαιρεσίες. Επειδή όμως τέτοιες διαταγές έβγαιναν συχνά, μπορούμε να καταλάβουμε ότι και οι αυθαιρεσίες ήταν συχνές.

Παρ' όλα αυτά, ορισμένοι ζιμήδες κατόρθωσαν να αποκτήσουν σημαντική δύναμη και να πλουτίσουν. Είχαν έτσι περισσότερη εξουσία από πολλούς μουσουλμάνους αγρότες ή νομάδες.

Το 15ο αιώνα οι ζιμήδες λιγόστεψαν στη Βαλκανική χερσόνησο και τη Μικρά Ασία (κυρίως στην ύπαιθρο) γιατί:

- ▶ με την οθωμανική κατάκτηση σε πολλές περιοχές εγκαταστάθηκαν μουσουλμάνοι.
- ▶ αρκετοί ζιμήδες έγιναν μουσουλμάνοι για να γλιτώσουν τις διώξεις και τους φόρους.
- ▶ πολλοί πέθαναν ή έφυγαν επειδή γίνονταν πολλοί πόλεμοι, η διατροφή ήταν κακή και υπήρχαν αρρώστιες.
- ▶ οι Οθωμανοί μετέφεραν πολλούς ζιμήδες παρά τη θέλησή τους σε άλλους τόπους. Αυτό το έκαναν για δύο κυρίως λόγους: είτε για να βοηθήσουν την ανάπτυξη σε ορισμένες πόλεις είτε για να αποφύγουν εξεγέρσεις και να ελέγχουν καλύτερα ορισμένες περιοχές.

Έγγραφο του σουλτάνου Σουλεϊμάν Α' που καθορίζει τα όρια της γης σ' ένα χωριό στη σημερινή ανατολική Θράκη. Δεκέμβριος 1546, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Μουσείο Τουρκικών και Ισλαμικών Τεχνών.

8.9

8.11

Παρά τις διαφορές που τους χώριζαν, μουσουλμάνοι και ζιμήδες είχαν και κοινά στοιχεία στην καθημερινή και στην επαγγελματική τους ζωή.

Ζιμήδες έμποροι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην εικόνα 8.10 Αρμένιος έμπορος και στην 8.11 Εβραίοι έμποροι. 16ος αιώνας, Βιέννη, Εθνική Βιβλιοθήκη της Αυστρίας.

8.11

Σε μερικές περιοχές μουσουλμάνοι και ζιμήδες είχαν κοινά θρησκευτικά έθιμα, κοινούς τόπους λατρείας, κοινά οικονομικά συμφέροντα, κοινούς τρόπους διασκέδασης (άκουγαν την ίδια μουσική, κοινές ήταν οι ιστορίες με το **Ναστρεντίν Χότζα**, τα **λαϊκά θεάματα**, ο **καραγκιόζης**). Στην Κωνσταντινούπολη οι ζιμήδες που ανήκαν στα ανώτερα στρώματα ζούσαν συχνά όπως και οι Οθωμανοί.

Αλλού οι ζιμήδες που έγιναν μουσουλμάνοι συνέχισαν να μιλούν τη γλώσσα που μιλούσαν και πριν. Ακόμη, στις **γλώσσες** των ζιμήδων μπήκαν πολλές

τουρκικές λέξεις. Αυτές είχαν σχέση με την καθημερινή ζωή (για παράδειγμα, ονόματα φαγητών, ρούχων) και τη διοίκηση (για παράδειγμα, όροι σε συμβόλαια). Αλλά και στα τουρκικά μπήκαν πολλές λέξεις από τα αραβικά, τα περσικά και τις γλώσσες των ζιμήδων. Αυτό δείχνει ότι είχαν επαφές σε πολλές πλευρές της ζωής τους. Τέλος, υπήρχαν πληθυσμοί που έγιναν μουσουλμάνοι, αλλά στα κρυφά συνέχιζαν να είναι χριστιανοί ή Εβραίοι.

8.12

Διάταγμα του σουλτάνου Σελίμ Α' (1512-1520). Τα σουλτανικά διατάγματα λέγονται κανούν. Ο όρος προέρχεται από την ελληνική λέξη κανόνας. 9 Απριλίου 1430, Άγιο Όρος, Μονή Βατοπεδίου.

B. Κράτος, δίκαιο και διοίκηση

Τα πολλαπλά δίκαια

Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ίσχυαν **πολλά δίκαια**, ανάλογα με τη θρησκεία που είχαν οι υπήκοοί της και τον τόπο που ζούσαν:

- Το κράτος εφαρμόζε τα **σουλτανικά διατάγματα** και το **ισλαμικό δίκαιο**.
- Για όσους δεν ήταν μουσουλμάνοι ίσχυε για ορισμένα θέματα το **δίκαιο της θρησκευτικής** τους κοινότητας.
- Σε κάποιες περιοχές ίσχυε και το **εθιμικό δίκαιο**.

Οι μουσουλμάνοι δικαστές, που εφαρμόζαν το ισλαμικό δίκαιο και τα σουλτανικά διατάγματα, λέγονταν **καδήδες**. Τα **ιεροδικεία** (μουσουλμανικά δικαστήρια) δίκαν τις υποθέσεις των μουσουλμάνων και αρκετές υποθέσεις των ζιμήδων. Τις διαφορές **ανάμεσα σε μουσουλμάνο και ζιμή** έλυνε πάντα το ιεροδικείο. Το ίδιο γινόταν και με όλες τις ποινικές υποθέσεις (φόνοι, κλοπές κτλ.) των ζιμήδων. Ειδικά για τους ορθόδοξους γνωρίζουμε ότι οι πατριάρχες και οι μητροπολίτες δίκαν τις οικογενειακές υποθέσεις τους (γάμοι, διαζύγια κτλ.), σύμφωνα με το βυζαντινορωμαϊκό και το εκκλησιαστικό δίκαιο. Γνωρίζουμε επίσης ότι οι ορθόδοξοι σε πολλές περιοχές ή τα χωριά με αυτονομία έλυναν πολλές διαφορές τους με το εθιμικό

Για τις αυτόνομες κοινότητες και περιοχές θα μιλήσουμε στις σ. 128–129.

δίκαιο. Εκεί δικαστές ήταν οι ντόπιοι άρχοντες. Γνωρίζουμε ακόμη ότι ένας ορθόδοξος (παρά τις αντιρρήσεις της Εκκλησίας) μπορούσε να πάει και στο ιεροδικείο. Αυτό γινόταν, γιατί υπήρχαν αστυνομικά όργανα που εφαρμόζαν αμέσως τις αποφάσεις που έπαιρναν στα ιεροδικεία, ενώ δε γινόταν το ίδιο με τις αποφάσεις που έπαιρναν στα εκκλησιαστικά δικαστήρια.

8.13

Απόφαση ιεροδικείου.
9 Απριλίου 1541, Άγιο Όρος, Αρχείο Μονής Ιβήρων.

Η κεντρική και η επαρχιακή διοίκηση

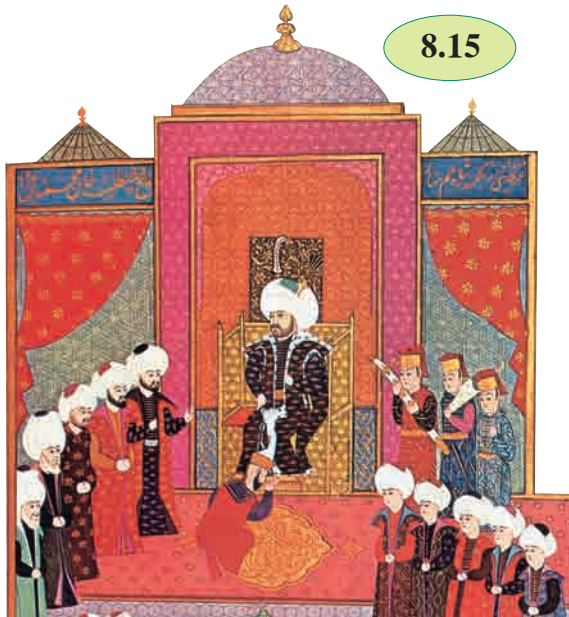
8.14

Μικρογραφία με το σουλτάνο Σελίμ Β΄ (1566–1574). Μεταξύ των ετών 1560–1570, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

Μικρογραφία με το σουλτάνο και Οθωμανούς αξιωματούχους. Ο σουλτάνος παρουσιάζεται σε μεγαλύτερο μέγεθος από τους υπόλοιπους ανθρώπους. 16ος αιώνας, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

Στην κορυφή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βρισκόταν ο **σουλτάνος**, που ήταν **απόλυτος μονάρχης**, αρχηγός στο στρατό και στη διοίκηση. Ο σουλτάνος, όπως πίστευαν, ήταν «η σκιά του Θεού πάνω στη γη». Είχε όλες τις εξουσίες και έπρεπε να φροντίζει ώστε τα ανώτερα στρώματα και ο στρατός να μην αποκτήσουν μεγάλη δύναμη. Η κεντρική διοίκηση βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, στο παλάτι του σουλτάνου. Εκεί συνεδρίαζε το **Αυτοκρατορικό ή Μεγάλο Διβάνι**, το ανώτατο διοικητικό και δικαστικό όργανο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η κεντρική διοίκηση ονομάζεται συχνά στις πηγές **Υψηλή Πύλη** ή **Πύλη**.

8.15

8.16

Μικρογραφία μ' ένα μεγάλο βεζίρη. Ο μεγάλος βεζίρης εκπροσωπούσε το σουλτάνο σε όλες τις υποθέσεις. 1586, Βιέννη, Εθνική Βιβλιοθήκη της Αυστρίας.

Το παλάτι του Τόπκαπι στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία). Αρχισε να χτίζεται από το σουλτάνο Μωάμεθ Β΄ ανάμεσα στο 1459 και το 1478. Πολλοί σουλτάνοι, στη συνέχεια, πρόσθεσαν κτίρια. Έτσι το Τόπκαπι είναι ένα σύνολο από κτίρια και κήπους, που γύρω τους έχουν τείχος. Εδώ κατοικούσε ο σουλτάνος, εδώ ήταν η έδρα για τη διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και το κέντρο για τα οθωμανικά γράμματα και τις τέχνες ως τα μέσα του 19ου αιώνα.

8.17

Τη διοίκηση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχαν στα χέρια τους οι «**σκλάβοι της Πύλης**», δηλαδή ανώτατοι αξιωματούχοι του κράτους που προέρχονταν κυρίως από το παιδομάζωμα.

8.18

Μικρογραφία με σκηνή από παιδομάζωμα. 16ος αιώνας, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

8.19

Μικρογραφία με γενίτσαρους στην Αυλή του παλατιού Τόπκαπι. Οι γενίτσαροι έπρεπε να ασχολούνται μόνο με τα στρατιωτικά τους καθήκοντα. Δεν μπορούσαν να παντρευτούν ούτε και να έχουν οικονομικές δραστηριότητες. 16ος αιώνας, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

Το παιδομάζωμα

Το παιδομάζωμα γινόταν από το 14ο αιώνα, αλλά οργανώθηκε συστηματικά το 15ο αιώνα. Σε ορισμένες περιόδους το οθωμανικό κράτος έπαιρνε από πολύτεχνες χριστιανικές αγροτικές οικογένειες στη Βαλκανική χερσόνησο και τη Μικρά Ασία αγόρια από οκτώ μέχρι είκοσι χρονών (κάθε χρόνο 1.000 έως 3.000 άτομα). Το παιδομάζωμα ήταν ένα **σκληρό μέτρο** για τους χριστιανούς.

Στη συνέχεια, τα παιδιά ζούσαν με μουσουλμανικές οικογένειες σε χωριά στη Μικρά Ασία και άλλαξαν θρησκεία. Κάποια, που τα διάλεγαν με πολλή προσοχή, έμπαιναν στο παλάτι. Έπειτα από εξετάσεις και ειδική εκπαίδευση γίνονταν διοικητικοί και στρατιωτικοί αξιωματούχοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όλοι αυτοί λέγονταν «**σκλάβοι της Πύλης**», γιατί τα αξιώματά τους τα έδινε ο σουλτάνος για όσο καιρό ήθελε. Όσοι δηλαδή υπηρετούσαν στην οθωμανική διοίκηση (εκτός από τους ουλεμάδες) δεν είχαν γεννηθεί μουσουλμάνοι. Όσοι γεννιόνταν μουσουλμάνοι δεν μπορούσαν να υπηρετήσουν στην οθωμανική διοίκηση. Έτσι ο σουλτάνος μπορούσε να ελέγχει τη διοίκηση και το στρατό, χωρίς να έχει μια ισχυρή αριστοκρατία να απειλεί την εξουσία του. Τα περισσότερα παιδιά όμως γίνονταν **γενίτσαροι**.

Οι γενίτσαροι ήταν ένα ιδιαίτερο στρατιωτικό σώμα:

- Είχαν ξεχωριστή οργάνωση.
- Έπαιρναν μισθό από το κράτος.
- Φρουρούσαν το παλάτι στην Κωνσταντινούπολη και κάστρα στις επαρχίες.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία χωριζόταν σε μεγάλες διοικητικές περιφέρειες, τα **μπεηλερμπεηλίκια**. Καθένα τους είχε αρχηγό τον **μπεηλέρμπεη**. Τα μπεηλερμπεηλίκια χωρίζονταν σε μικρότερες περιφέρειες, τα **σαντζάκια**. Ο σουλτάνος διορίζε όλους τους διοικητές στις επαρχίες. Αυτοί ήταν τιμαριούχοι με μεγάλα τιμάρια και είχαν διοικητική και στρατιωτική εξουσία στην περιοχή τους.

Υπήρχαν επίσης ορισμένες **αυτόνομες περιοχές**. Οι ηγεμόνες τους πλήρωναν κάθε χρόνο φόρο στον Οθωμανό σουλτάνο. Ο σουλτάνος όριζε με ποιο τρόπο θα ήταν αυτόνομη κάθε περιοχή. Αυτονομία είχαν επίσης ορισμένες **κοινοότητες** για διάφορους λόγους. Για παράδειγμα, φρουρούσαν ορεινά περάσματα (όπως τα Ζαγοροχώρια στην Ήπειρο) ή είχαν ιδιαίτερη οικονομική

8.20

Χαρακτικό με τα Θεσσαλικά Τέμπη, το κύριο πέρασμα από τη Μακεδονία στη Θεσσαλία. 15ος – 16ος αιώνας, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

σημασία (όπως τα Μαντεμοχώρια στη Χαλκιδική, όπου υπήρχαν μεταλλεία). Και αυτές οι κοινότητες πλήρωναν στην Πύλη ένα ορισμένο ποσό κάθε χρόνο.

Την περίοδο αυτή ο οθωμανικός στρατός περιλαμβάνει τους **σπαχήδες** (ιππείς που είχαν τιμάρια), τους **γενίτσαρους** και άλλα στρατιωτικά σώματα.

Σε ορισμένα από αυτά συμμετείχαν και χριστιανοί, που πετύχαιναν φορολογικές απαλλαγές.

8.21

8.22

Οθωμανικά όπλα: στην εικόνα 8.21 περικεφαλαία (πρώτο μισό 16ου αιώνα, Παρίσι, Στρατιωτικό Μουσείο) και στην 8.22 ασπίδα (τέλη 16ου αιώνα, Συλλογή σείχη Ριφαάτ αλ Αρντ).

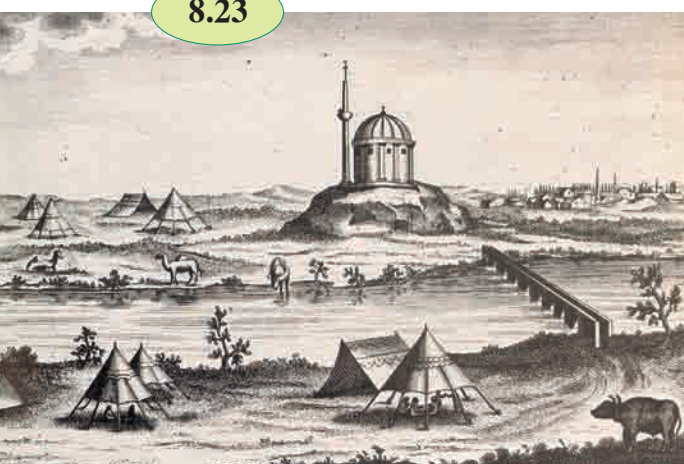

Γ. Πόλεις, εμπόριο και βιοτεχνία

Οι περισσότεροι κάτοικοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ζούσαν στην ύπαιθρο. Μέχρι το 16ο αιώνα οι πόλεις είχαν λίγους κατοίκους.

Αργότερα όμως ο πληθυσμός τους αυξήθηκε και πολλές έγιναν σημαντικά εμπορικά και βιοτεχνικά κέντρα. Οι Οθωμανοί σουλτάνοι πήραν πολλά μέτρα (μετέφεραν πληθυσμό, έδωσαν χρήματα για να γίνουν βασικά έργα, φρόντισαν το εμπόριο και τη βιοτεχνία για να αυξήσουν τον πληθυσμό τους και να ενισχύσουν την οικονομία τους. Στις πόλεις βρίσκονταν οι στρατιωτικές, οι διοικητικές και οι δικαστικές αρχές και η φρουρά των γενίτσαρων.

Πόλη	Πληθυσμός (αρχές 16ου αιώνα)
Προύσα	31.000
Θεσσαλονίκη	22.000
Αδριανούπολη	20.000
Αθήνα	9.000
Λάρισα	4.000
Τρίκαλα	4.000

8.23

Χαρακτικό με τη Λάρισα (Θεσσαλία). 15ος – 16ος αιώνας, Αθήνα, Γεννάειος Βιβλιοθήκη.

Το υδραγωγείο που χτίστηκε στην Καβάλα (Μακεδονία) την εποχή του σουλτάνου Σουλεϊμάν Α'. Μέσα 16ου αιώνα.

8.24

Στη Βαλκανική χερσόνησο οι Οθωμανοί έχτισαν κάποιες νέες πόλεις (τα Γιαννιτσά στη Μακεδονία, τη Γενισέα στη δυτική Θράκη, το Πάζαρτζικ στη σημερινή Βουλγαρία, το Σεράγεβο στη σημερινή Βοσνία-Ερζεγοβίνη).

Οι κάτοικοι έμεναν σε χωριστούς **μαχαλάδες** (συνοικίες), ανάλογα με τη θρησκεία τους. Οι μουσουλμανικοί μαχαλάδες ήταν γύρω από τζαμιά, οι χριστιανικοί γύρω από εκκλησίες και οι εβραϊκοί γύρω από συναγωγές. Το εμπορικό κέντρο της πόλης ήταν όμως κοινό για όλους. Οι κάτοικοι στις πόλεις, οι άντρες κυρίως, συναντιόνταν στην αγορά. Σε πολλές συντεχνίες συμμετείχαν επαγγελματίες ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους.

Στις μεγάλες πόλεις έγιναν δημόσια έργα και χτίστηκαν πολλά κτίρια. Ξεχώριζαν τα τζαμιά με τους μιναρέδες τους.

Η Κωνσταντινούπολη

Η **Κωνσταντινούπολη** ήταν η πρωτεύουσα, η πόλη με τους πιο πολλούς κατοίκους και το πιο σημαντικό οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ ο Πορθητής, για να ξανακάνει την Κωνσταντινούπολη σημαντικό εμπορικό και βιοτεχνικό κέντρο, μετέφερε παρά τη θέλησή τους κατοίκους από άλλες περιοχές.

Πόλη	Πληθυσμός (τέλη 17ου αιώνα)
Κωνσταντινούπολη	700.000
Λονδίνο	600.000
Παρίσι	500.000
Νάπολη	215.000
Άμστερνταμ	180.000
Βενετία	140.000

Στα τέλη του 16ου αιώνα η Κωνσταντινούπολη είχε γίνει μια από τις μεγαλύτερες πόλεις στον κόσμο. Οι μουσουλμάνοι ήταν λίγο περισσότεροι από τους μισούς κατοίκους. Οι υπόλοιποι ήταν ζιμήδες.

Η πόλη ήταν πυκνοκατοικημένη και οι περισσότεροι δρόμοι της ήταν στενοί. Υπήρχαν όμως κήποι, μεγάλα δημόσια κτίρια, **παζάρια**, **χάνια**, και **ταβέρνες**.

Τα περισσότερα σπίτια ήταν μικρά και ξύλινα. Οι πλούσιοι έμεναν σε καλύτερα σπίτια, τα κονάκια ή σαραγία (δηλαδή παλάτια). Τα μουσουλμανικά κονάκια και σαραγία είχαν συνήθως αυλή και κήπο και **ξεχωριστούς χώρους** για τους άντρες και για τις γυναίκες.

Αλλά και για τους ορθοδόξους η Κωνσταντινούπολη συνέχιζε να είναι σημαντική γιατί εκεί βρισκόταν το **Οικουμενικό Πατριαρχείο**.

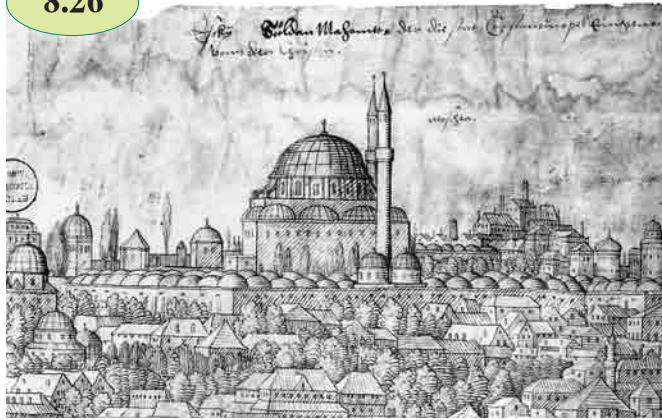
8.25

Το τζαμί Σουλεϊμανιέ στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία) χτίστηκε από τον αρχιτέκτονα Σινάν (1490–1588). Το τζαμί έχει γύρω του μια μεγάλη αυλή, όπου υπάρχουν πέντε μεντρεσέδες, πτωχοκομείο, νοσοκομείο, χαμάμ και οι τάφοι του σουλτάνου Σουλεϊμάν Α΄ και της οικογένειάς του. Μεταξύ των ετών 1550–1557.

8.26

Σχέδιο της Κωνσταντινούπολης. Βλέπουμε το τζαμί που έχτισε το 1470 ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ (Φατίχ τζαμί), στη θέση της ερειπωμένης εκκλησίας των Αγίων Αποστόλων. Στο τζαμί υπήρχαν οκτώ μεντρεσέδες, σχολείο για μικρά παιδιά, βιβλιοθήκη και νοσοκομείο. Για να συντηρηθούν αυτά τα κτίρια και να πληρώνονται οι εργαζόμενοι χρειάζονταν τα νοίκια από δύο χάνια και 318 μαγαζιά που ανήκαν στο βακούφι του τζαμιού. 1559, Λάιντεν (Ολλανδία), Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη.

8.27

Χαρακτικό με μια μουσουλμάνο να πηγαίνει στο χαμάμ (λουτρό) από το βιβλίο «Οι Περιηγήσεις και τα ταξίδια του Νικολά ντε Νικολάι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία» (1577).

Από τα μέσα του 15ου και το 16ο αιώνα η οικονομία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ακμάζει. Στη Βαλκανική χερσόνησο και τη Μικρά Ασία επικρατεί η «**οθωμανική ειρήνη**»: οι πόλεμοι σταματούν, οι εξεγέρσεις είναι λίγες και τοπικές, υπάρχει ισχυρή κεντρική διοίκηση, το νόμισμα είναι σταθερό. Έτσι αναπτύσσονται το **εμπόριο** και η **βιοτεχνία**.

Ωστόσο, στις θάλασσες και τα νησιά του ελλαδικού χώρου μεγάλο πρόβλημα είναι η **πειρατεία**. Οι πειρατές (μουσουλμάνοι, καθολικοί και ντόπιοι ορθόδοξοι, κυρίως νησιώτες) έκαναν επιθέσεις σε πλοία και οικισμούς στα νησιά και στις ακτές. Ολόκληρες περιοχές και νησιά ερημώθηκαν από τον πληθυσμό τους. Οι κάτοικοι γίνονταν σκλάβοι ή άφηναν τον τόπο τους για πιο ασφαλείς περιοχές.

Εμπόριο σε μακρινές αποστάσεις κάνουν μόνο όσοι έχουν κρατική άδεια. **Μεγαλέμποροι** (μουσουλμάνοι και ζιμήδες υπήκοοι του σουλτάνου) φέρνουν είδη πολυτελείας από την Ασία και την Αφρική. Σημαντικά για το εμπόριο είναι και τα **πανηγύρια (εμποροπανηγύρεις)**.

Με τις οθωμανικές κατακτήσεις στην ανατολική Μεσόγειο και στη Μαύρη Θάλασσα το εμπόριο της Βενετίας και της Γένοβας στις περιοχές αυτές περιορίζεται πολύ.

Το 16ο αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία ελέγχει πολλούς σημαντικούς εμπορικούς δρόμους σε ξηρά και θάλασσα. Ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και άλλα κράτη (για παράδειγμα, Ρωσία, κράτος των **Σαφαβιδών**) γίνονται πολλοί πόλεμοι για το ποιος θα ελέγχει τους δρόμους αυτούς. Με τις **ανακαλύψεις** όμως οι δρόμοι αυτοί έπαψαν να είναι σημαντικόι.

Για τις ανακαλύψεις και τη σημασία τους θα μιλήσουμε στις σ. 158–162.

8.28

Οι κύριοι εμπορικοί δρόμοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (16ος αιώνας)

Για στρατιωτικούς αλλά και για οικονομικούς λόγους το οθωμανικό κράτος φρόντιζε να συντηρεί τους δρόμους, τις γέφυρες και τα **καραβανσαράγια** (πανδοχεία όπου έμεναν όσοι ταξίδευαν). Το κράτος προστάτευε και το **θαλάσσιο εμπόριο**, γιατί κέρδιζε πολλά από τους φόρους που πλήρωναν οι έμποροι στα λιμάνια.

8.29

Οθωμανικά νομίσματα (άσπρα). Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κυκλοφορούσαν πολλά νομίσματα, ντόπια και ξένα. Το βασικό νόμισμα ήταν το οθωμανικό άσπρο (ακτσέ), που ήταν ασημένιο. Υπήρχαν ακόμη το οθωμανικό χρυσό νόμισμα (αλτούν), καθώς και χάλκινα.

Στις πόλεις οι έμποροι, οι **βιοτέχνες** και οι **μαγαζάτορες** ήταν οργανωμένοι σε **συντεχνίες**. Τις συντεχνίες έλεγχε η οθωμανική εξουσία. Τα μαγαζιά ήταν στις **αγορές** (παζάρια ή τσαρσιά). Πολλές αγορές ήταν σκεπαστές. Σε ένα ορισμένο μέρος τους βρίσκονταν τα **μπεζεστένια**, όπου πουλούσαν τα πολύτιμα εμπορεύματα (ακριβά υφάσματα, χρυσαφικά, ελεφαντόδοντο κτλ.). Κοντά στις αγορές υπήρχαν τα **χάνια** (πανδοχεία, όπου έμεναν οι έμποροι και αποθήκευαν και το εμπόρευσμά τους).

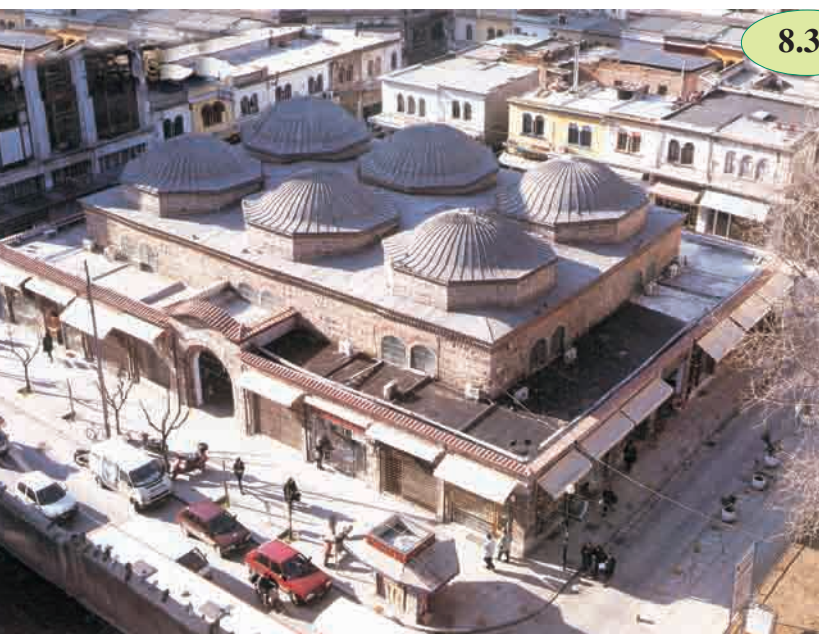
Μικρογραφία που εικονίζει κεμπατζίδικο (εστιατόριο που σερβίρει κεμπάπ, δηλαδή ψημένο κρέας). 16ος αιώνας, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

8.31

Σκηνή από παζάρι στην Κωνσταντινούπολη. 16ος αιώνας, Βενετία (Ιταλία), Μουσείο Κορέρ.

8.33

Το Μπεζεστένι στη Θεσσαλονίκη από ψηλά. Ακόμη και σήμερα πολλά από τα μαγαζιά του είναι χρυσοχορεία. 1455–1459.

8.30

8.32

Μικρογραφία με τη συντεχνία των ζαχαροπλαστών. 16ος αιώνας, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

Δ. Ο οθωμανικός πολιτισμός – Ένας πολιτισμός της Αυλής

Τα γράμματα, οι τέχνες και οι επιστήμες αναπτύχθηκαν στο οθωμανικό παλάτι. Ο οθωμανικός πολιτισμός επηρεάστηκε από τον αραβοϊσλαμικό (ιδιαίτερα από τον περσικό) πολιτισμό και επηρέασε επίσης τους ζιμήδες που ανήκαν στα ανώτερα στρώματα στην οθωμανική κοινωνία (στον τρόπο ζωής, στο φαγητό, στα ρούχα, σε κάποιες μορφές τέχνης). Οι μουσουλμάνοι που ανήκαν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα δεν είχαν σχεδόν καμία επαφή με τον πολιτισμό αυτό.

Οι Οθωμανοί ασχολήθηκαν κυρίως με τις επιστήμες που είχαν σχέση με τις κρατικές ανάγκες, ειδικότερα με την **ιατρική** και τη **γεωγραφία**. Δεν επηρεάστηκαν όμως σχεδόν καθόλου από τον πολιτισμό της **Αναγέννησης** στη δυτική Ευρώπη, γιατί οι ουλεμάδες **αντιδρούσαν** στις νέες γνώσεις που έρχονταν από εκεί.

Για την
Αναγέννηση
θα μιλήσουμε
στις
σ. 149–157.

Χάρτης με το Κάιρο (Αίγυπτος). Βλέπουμε το Νείλο, τις Πυραμίδες και το υδραγωγείο της πόλης. Δεύτερο μισό 16ου αιώνα, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

8.34

Η εκπαίδευση των μουσουλμάνων

Η εκπαίδευση των μουσουλμάνων είχε **θρησκευτικό χαρακτήρα**. Υπεύθυνοι ήταν οι ουλεμάδες. Υπήρχαν κατώτερα και ανώτερα μουσουλμανικά σχολεία, οι **μεντρεσέδες**, όπου πήγαιναν μόνο αγόρια. Αυτοί που τέλειωναν τέτοια σχολεία γίνονταν δάσκαλοι, καδήδες και μουφτήδες. Μάθαιναν αραβικά, λογική, ρητορική, ισλαμική θεολογία και δίκαιο. Σε πολύ λίγες περιπτώσεις μάθαιναν μαθηματικά, αστρονομία, φυσικές επιστήμες, ιατρική και μουσική. Τα παιδιά έπρεπε να μαθαίνουν το μάθημά τους απ' έξω (να το αποστηθίζουν δηλαδή).

8.35

Μικρογραφία με το τζαμί Σουλεϊμανγιέ στην Κωνσταντινούπολη στη διάρκεια γιορτών. 1582, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

Σελίδα από Κοράνι. Οι Οθωμανοί καλλιέργησαν τις «τέχνες του βιβλίου». 1491, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

8.36

Το γεφύρι του Μόσταρ στις όχθες του ποταμού Νερέτβα (Βοσνία-Ερζεγοβίνη). 1566.

Το τζαμί Σελιμιγιέ στην Αδριανούπολη (Τουρκία) που έχτισε ο αρχιτέκτονας (μιμάρ) Σινάν. Πολλοί ιστορικοί πιστεύουν ότι είναι το πιο σημαντικό από τα τζαμιά που έχτισε. Μεταξύ των ετών 1569–1575.

Πιάτο κεραμικής Ιζνίκ. Η κεραμική αυτή πήρε το όνομα της από τη Νίκαια (που οι Οθωμανοί αποκαλούσαν Ιζνίκ), όπου βρίσκονταν από το 14ο αιώνα τα πρώτα εργαστήρια. Γύρω στο 1480, Χάγη (Ολλανδία), Κοινοτικό Μουσείο.

8.39

Η οθωμανική λογοτεχνία είναι **λογοτεχνία του παλατιού**: γράφονται χρονικά που υμνούν τους σουλτάνους και τα πολεμικά κατορθώματά τους. Παράλληλα, αναπτύσσεται η **ποίηση**.

Η οθωμανική τέχνη έχει και αυτή σχέση με το παλάτι. Ιδιαίτερα αναπτύχθηκαν η **αρχιτεκτονική**, η **κεραμική** και η **μουσική**. Μετά το 1453 ακμάζει η κλασική οθωμανική αρχιτεκτονική. Ξεχωρίζουν τα **αυτοκρατορικά τζαμιά** που χτίζουν οι Οθωμανοί σουλτάνοι και οι ανώτατοι αξιωματούχοι στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλες μεγάλες πόλεις της αυτοκρατορίας.

8.40

Από την εποχή αυτή σώζονται και πολλά έργα ζωγραφικής. Στην εικόνα ζωγραφική σε χαρτί που δείχνει νεαρό άνδρα από τη δυτική Ευρώπη. Δεύτερο μισό 16ου αιώνα, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Βιβλιοθήκη του Μουσείου του Παλατιού Τόπκαπι.

8.41

Η χρυσοχοϊά ανήκει και αυτή στις τέχνες που αναπτύχθηκαν την περίοδο εκείνη. Κρυστάλλινη κανάτα με διακόσμηση από χρυσό και πολύτιμους λίθους. Δεύτερο μισό 16ου αιώνα, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Μουσείο του Παλατιού Τόπκαπι.

8.42

Πουκαμίσια. Πολυτελή ρούχα που φορούσαν τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα σώζονται μέχρι σήμερα. 16ος αιώνας, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), Μουσείο του Παλατιού Τόπκαπι.

8.43

Χαλί από τη Μικρά Ασία. Η ταπητουργία γνώρισε και αυτή ακμή. Τέλη 15ου αιώνα, Βερολίνο (Γερμανία), Μουσείο Ισλαμικής Τέχνης.

Ε. Οι ορθόδοξοι ζιμήδες

Οι πιο πολλοί ζιμήδες ήταν ορθόδοξοι χριστιανοί. Ζούσαν σε **διάφορες περιοχές** (στη Βαλκανική χερσόνησο, στη Μικρά Ασία, στη Συρία, στην Παλαιστίνη) και μιλούσαν **διαφορετικές γλώσσες** (ελληνικά, σερβικά, βουλγαρικά, αλβανικά, βλάχικα, τουρκικά, αραβικά). Τα ελληνικά όμως είχαν μεγάλη σημασία γιατί ήταν η επίσημη γλώσσα στο **Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως** και τη μιλούσαν οι ορθόδοξοι **άρχοντες** που βρίσκονταν γύρω του. Όποιος ορθόδοξος ήθελε να ανέβει κοινωνικά, όποια κι αν ήταν η γλώσσα του, έπρεπε να μιλάει και ελληνικά.

Το δεύτερο μισό του 15ου και το 16ο αιώνα, στον ελλαδικό χώρο αλλά και πιο βόρεια, κάποιοι ορθόδοξοι **έκαναν εξεγέρσεις** ενάντια στην οθωμανική εξουσία. Η Βενετία, αλλά και άλλα χριστιανικά κράτη στη δυτική Ευρώπη που ήταν εχθρικά στον Οθωμανό σουλτάνο θέλησαν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση αυτή για τα δικά τους συμφέροντα. Προσπάθησαν λοιπόν να κάνουν τους χριστιανούς να πιστέψουν ότι μπορούν να ελευθερωθούν από την οθωμανική εξουσία. Οι πιο πολλές από αυτές τις εξεγέρσεις γίνονταν όταν ο στόλος ή ο στρατός από αυτά τα κράτη πλησίαζε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τελείωναν όμως μόλις οι Οθωμανοί νικούσαν τους αντιπάλους τους και οι ξένοι στρατοί και στόλοι έφευγαν. Οι εξεγέρσεις αυτές δεν ήταν γενικές. Ήταν τοπικές και έτσι και δεν απείλησαν σοβαρά τους Οθωμανούς.

8.44

Τοιχογραφία με χορό. Οι ορθόδοξοι, όπως και οι άλλοι ζιμήδες, ζούσαν με τις δικές τους παραδόσεις, που ήταν διαφορετικές από τόπο σε τόπο. Η ζωή τους ήταν οργανωμένη με βάση τα έθιμά τους και τις θρησκευτικές γιορτές. Στις εκκλησίες συναντιόνταν, τραγουδούσαν τα τραγούδια τους, χόρευαν τους χορούς τους. 16ος αιώνας, Άγιο Όρος, Μονή Μεγίστης Λαύρας.

8.45

Μικρογραφία με μέλος από την οικογένεια των Παλαιολόγων. Οι ορθόδοξοι πίστευαν σε πολλές «προφητείες». Από τις πιο γνωστές ήταν αυτή για το «μαρμαρωμένο βασιλιά». Η προφητεία έλεγε πως ο τελευταίος βυζαντινός αυτοκράτορας, ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος, δε σκοτώθηκε στην Άλωση της Κωνσταντινούπολης. Ο τοίχος στο Ιερό της Αγίας Σοφίας άνοιξε και ο αυτοκράτορας μπήκε μέσα. Από τότε περιμένει ακίνητος («μαρμαρωμένος») τη μέρα που θα βγει για να διώξει τους Οθωμανούς. 16ος αιώνας, Στοκχόλμη (Σουηδία), Βασιλική Βιβλιοθήκη.

8.46

Μια Καραμανίτισσα. Καραμανίτες ή Καραμανλήδες λέγονται οι ορθόδοξοι χριστιανοί που μιλούσαν τουρκικά και ζούσαν στην κεντρική Μικρά Ασία. 16ος αιώνας, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

8.47

Η Ορθόδοξη Εκκλησία

Κεραμικό με δικάφαλο αετό. Από το 16ο αιώνα οι οικουμενικοί πατριάρχες κάνουν σύμβολό τους το δικάφαλο αετό. 17ος αιώνας, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη.

Για τους ορθοδόξους που ζούσαν κάτω από την οθωμανική διοίκηση ο πιο σημαντικός θεσμός ήταν η **Ορθόδοξη Εκκλησία**. Οι Οθωμανοί σουλτάνοι, για πολιτικούς λόγους, την ενίσχυσαν και της έδωσαν πολλά προνόμια. Η Εκκλησία διατήρησε τις θρησκευτικές της αρμοδιότητες, είχε τη δική της διοίκηση και έλυνε ορισμένα νομικά θέματα των ορθοδόξων. Είχε σημαντική περιουσία και μέχρι τα τέλη του 16ου αιώνα ήταν η μόνη που ασχολήθηκε με την εκπαίδευση των ορθοδόξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Όταν κατέκτησε την Κωνσταντινούπολη, ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ βοήθησε να οργανωθεί ξανά το Οικουμενικό Πατριαρχείο για δύο κυρίως λόγους:

Οι ορθόδοξοι θα υπάκουαν πιο εύκολα στην οθωμανική εξουσία.

Ο σουλτάνος θα είχε σύμμαχο το Πατριαρχείο απέναντι στους πιο σημαντικούς εχθρούς του, τον πάπα της Ρώμης και την καθολική δυτική Ευρώπη.

Για τους ανθενωτικούς μιλήσαμε στη σ. 116.

Γι' αυτό ο Μωάμεθ Β΄ έκανε πατριάρχη στην Κωνσταντινούπολη το **Γεώργιο Σχολάριο** ή **Γεννάδιο**, που πριν από το 1453 ήταν αρχηγός των ανθενωτικών

8.48

Χαρακτικό με το μοναστήρι της Παμμακαρίστου. Από το 1456 μέχρι το 1587 το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε έδρα το μοναστήρι της Παναγίας Παμμακαρίστου. 16ος αιώνας, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη.

Τα προνόμια

Ο Μωάμεθ Β΄ έδωσε στο Πατριαρχείο αρκετά προνόμια. Τα προνόμια ήταν κυρίως **οικονομικά**, αλλά και διοικητικά και δικαστικά πάνω στους χριστιανούς. Οι ορθόδοξοι (κληρικοί και λαϊκοί) έπρεπε να υπακούουν στον οικουμενικό πατριάρχη. Αν αντιδρούσαν στις αποφάσεις της Εκκλησίας, ο ανώτατος κλήρος (ο πατριάρχης, οι μητροπολίτες, οι επίσκοποι) μπορούσε να ζητήσει βοήθεια από το οθωμανικό κράτος. Σε αντάλλαγμα το Πατριαρχείο έπρεπε να φροντίζει ώστε οι ορθόδοξοι να υπακούουν στο σουλτάνο. Την ίδια πολιτική ακολούθησαν και οι επόμενοι σουλτάνοι, που έδωσαν και αυτοί προνόμια στην Ορθόδοξη Εκκλησία.

Για την οικονομική κρίση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία θα μιλήσουμε στις σ. 184-187.

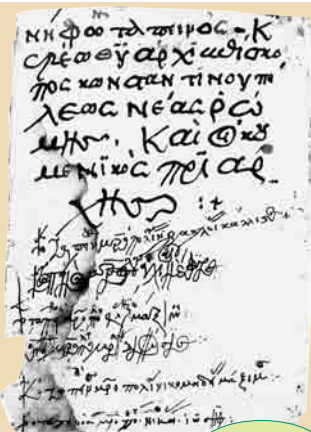
Η Ορθόδοξη Εκκλησία ήταν σχετικά αυτόνομη, αλλά την έλεγχε το οθωμανικό κράτος. Για τους Οθωμανούς σουλτάνους οι πατριάρχες, οι μητροπολίτες και οι επίσκοποι ήταν **κρατικοί αξιωματούχοι**, που διορίζονταν για ορισμένα θέματα των ορθοδόξων (θρησκευτική λατρεία, κάποιες δικαστικές υποθέσεις κ.ά.). Όπως και άλλοι κρατικοί αξιωματούχοι, οι ανώτατοι κληρικοί έπρεπε, για να πάρουν τη θέση τους, να πληρώσουν **πεσκέσι**. Ειδικά οι πατριάρχες έπρεπε, για να κρατούν τη θέση τους, να πληρώνουν και ένα ακόμη ποσό κάθε χρόνο. Από τα τέλη του 16ου αιώνα, όταν το οθωμανικό κράτος είχε οικονομικά προβλήματα, τα ποσά αυτά αυξήθηκαν πολύ.

Το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, ή Οικουμενικό Πατριαρχείο, διατηρούσε την πρώτη θέση στον ορθόδοξο κόσμο. Μπορούσε να έχει σχέσεις με την οθωμανική διοίκηση και να την επηρεάζει.

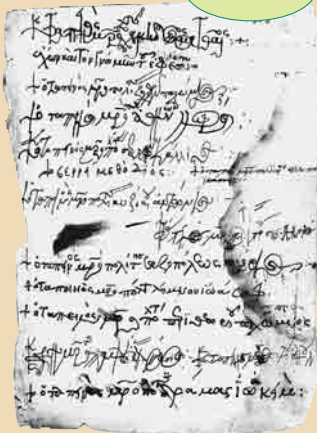
Το Οικουμενικό Πατριαρχείο φρόντισε να διατηρήσουν οι ορθόδοξοι την πίστη τους κάτω από τη νέα μουσουλμανική εξουσία. Η Ορθόδοξη Εκκλησία προσπάθησε να περιορίσει τους εξισλαμισμούς. Παράλληλα η ηγεσία της φρόντιζε οι χριστιανοί να υπακούουν στην οθωμανική εξουσία. Γι' αυτό το Οικουμενικό Πατριαρχείο ήταν γενικά αντίθετο στις εξεγέρσεις **ενάντια στην οθωμανική εξουσία**.

Το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη της Ρίλας, στη σημερινή Βουλγαρία, ήταν σημαντικό πνευματικό κέντρο για τους ορθοδόξους που μιλούσαν σλαβικές γλώσσες. Χτίστηκε το 10ο αιώνα και επισκευάστηκε πολλές φορές.

8.51

8.52

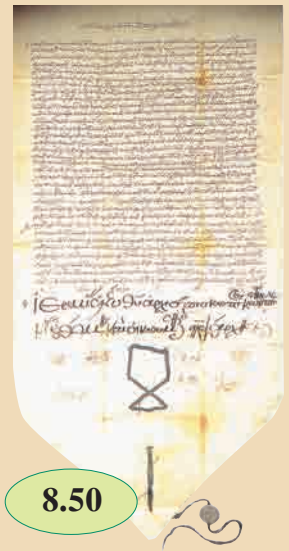

Έγγραφο του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ιούνιος 1497, Σάμος, Βιβλιοθήκη Μονής Τιμίου Σταυρού.

8.49

8.50

Στην εικόνα 8.49 χαρακτηριστικό με τον οικουμενικό πατριάρχη Ιερεμία Β' τον Τρανό (1572–1579, 1580–1584, 1588–1595). Στην εποχή του το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε μεγάλη δύναμη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στο εξωτερικό. 16ος αιώνας, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη. Στην 8.50, έγγραφο του ίδιου πατριάρχη. Μάιος 1581, Άγιο Όρος, Αρχείο Μονής Σίμωνος Πέτρας.

Οι ορθόδοξοι άρχοντες

Με την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, αρκετοί ορθόδοξοι αριστοκράτες βρήκαν καταφύγιο σε χριστιανικές χώρες στην Ευρώπη. Όσοι έμειναν, για να κρατήσουν τις περιουσίες τους, έγιναν χριστιανοί τιμαριούχοι (αργότερα οι πιο πολλοί έγιναν μουσουλμάνοι). Παράλληλα, κυρίως στην Κωνσταντινούπολη, ορισμένοι **πλουτίζουν** και αποκτούν δύναμη και σχέσεις με την οθωμανική εξουσία. Ασχολούνται με το εμπόριο και νοικιάζουν φόρους από το οθωμανικό κράτος. Αυτοί ονομάζονται **ορθόδοξοι άρχοντες**.

Ορθόδοξοι άρχοντες υπάρχουν και σε άλλες πόλεις και στην ύπαιθρο, αλλά γι' αυτούς δεν ξέρουμε πολλά πράγματα.

Παιδεία, γράμματα και τέχνες

Μέχρι τα τέλη του 16ου αιώνα οι ορθόδοξοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με την παιδεία και τα γράμματα. Οι μορφωμένοι ήταν λίγοι και οι περισσότεροι από αυτούς κληρικοί. Η εκπαίδευση ήταν περιορισμένη και είχε **θρησκευτικό χαρακτήρα**. Η ορθόδοξη τέχνη συνεχίζει τη βυζαντινή τέχνη και, σε κάποιες περιπτώσεις, επηρεάζεται από την οθωμανική.

Στις πηγές της εποχής Έλληνας είναι άλλοτε αυτός που μιλάει ελληνικά, άλλοτε ο ορθόδοξος και άλλοτε ο αρχαίος Έλληνας.

Το 15ο αιώνα πολλοί βυζαντινοί λόγιοι έφυγαν στη δυτική Ευρώπη. Εκεί συμμετείχαν στην Αναγέννηση και φρόντισαν να διαδώσουν τα ελληνικά γράμματα στη δυτική Ευρώπη. Η ορθόδοξη Εκκλησία ήταν αρνητική στην Αναγέννηση και σε ό,τι ήταν έξω από τη θρησκευτική παιδεία, επειδή η εκπαίδευση στις φυσικές και τις άλλες επιστήμες ερχόταν από την καθολική δυτική Ευρώπη. Μέχρι τις αρχές του 17ου αιώνα **τα σχολεία ήταν πολύ λίγα**. Λίγοι ήταν και όσοι μπορούσαν να διδάξουν γραφή και ανάγνωση. Οι δάσκαλοι ήταν κυρίως κληρικοί. Δίδασκαν μικρές ομάδες από μαθητές στην Κωνσταντινούπολη, σε μερικές ακόμη πόλεις ή σε μοναστήρια.

8.53

Το «κρυφό σχολειό»

Μετά την Ελληνική Επανάσταση (1821--1829), όταν δημιουργείται ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, διαδόθηκε στην Ελλάδα ο **θρύλος** για το «κρυφό σχολειό». Ο θρύλος αυτός λέει ότι οι Οθωμανοί απαγόρευαν στους ορθόδοξους να έχουν σχολεία και ότι τα παιδιά μάθαιναν γράμματα κρυφά στις εκκλησίες και τα μοναστήρια. Όμως οι ιστορικές πηγές της εποχής δε μας λένε ότι οι Οθωμανοί απαγόρευαν στους ορθόδοξους να έχουν σχολεία.

Τοιχογραφία που εικονίζει σχολείο. 15ος αιώνας, Πάμπος (Δωδεκάνησα), Μονή Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου.

8.54

Οι λίγοι μορφωμένοι ορθόδοξοι αντιγράφουν χειρόγραφα στα μοναστήρια ή γράφουν θεολογικά κείμενα. Σώζονται επίσης χρονικά και θρήνοι για την οθωμανική κατάκτηση. Τα πιο πολλά από αυτά γράφτηκαν στα ελληνικά και λιγότερα στις σλαβικές γλώσσες ή στα αραβικά.

Σιγά σιγά όμως τα πράγματα αλλάζουν. Στα μέσα του 16ου αιώνα εμφανίζονται πάλι ορθόδοξοι λόγιοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στα τέλη του ίδιου αιώνα κάποιοι ορθόδοξοι άρχισαν να πηγαίνουν σε πανεπιστήμια στις ιταλικές πόλεις.

Ο πατριαρχικός θρόνος. Η διακόσμησή του έχει επιδράσεις από την οθωμανική τέχνη. 1577, Κωνσταντινούπολη (Τουρκία), πατριαρχικός ναός Αγίου Γεωργίου.

8.55

Οι ιστορικοί ονομάζουν την τέχνη που αναπτύσσεται αυτή την περίοδο **μεταβυζαντινή**. Η τέχνη αυτή συνεχίζει τη βυζαντινή παράδοση και επηρεάζεται σε ορισμένες περιπτώσεις από την οθωμανική τέχνη και από την τέχνη στη δυτική Ευρώπη. Τα μεγάλα ορθόδοξα μοναστήρια καλλιεργούν κυρίως την εκκλησιαστική τέχνη. Χτίζονται εκκλησίες, δημιουργούνται αρχιτεκτονικά και ζωγραφικά έργα καθώς και έργα μικροτεχνίας. Σημαντική θέση στην τέχνη την περίοδο αυτή κατέχουν οι ζωγράφοι της **κρητικής σχολής**.

Σταυρός φτιαγμένος από ξύλο ελιάς και ασημί. 16ος αιώνας, Βελιγράδι (Σερβία), Μουσείο Εφαρμοσμένων Τεχνών.

8.56

Για την κρητική σχολή μιλήσαμε στις σ. 110–111.

Φιάλη τύπου Ιζνίκ για αγιασμό. Δεύτερο μισό 16ου αιώνα, Άγιο Όρος, Μονή Παντοκράτορα.

8.57

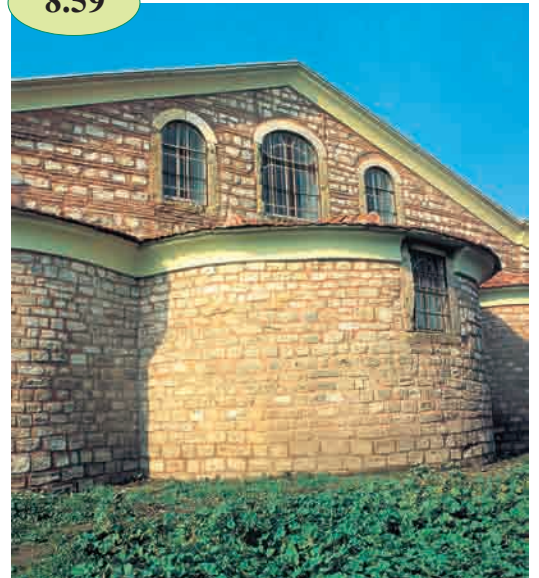
Αγιογραφία με τον αρχάγγελο Μιχαήλ. 1493, Μονή Κρεμίκοφτσι (Βουλγαρία).

8.58

Εικόνα του ζωγράφου Θεοφάνη με το Χριστό να μπαίνει στην Ιερουσαλήμ την Κυριακή των Βαΐων. 1546, Άγιο Όρος, Μονή Σταυρονικήτα.

8.59

Η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου της Ξυλόπορτας στην Κωνσταντινούπολη (Τουρκία). Οι εκκλησίες που χτίζονται αυτή την περίοδο στην ύπαιθρο και στις πόλεις είναι πιο μικρές από παλιά και, για να χτιστούν, χρειάζεται ειδική άδεια από τις οθωμανικές αρχές. 16ος – 19ος αιώνας.

ΣΤ. Οι άλλοι ζιμήδες

Εκτός από τους ορθοδόξους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υπήρχαν και άλλοι ζιμήδες, **χριστιανοί** (Αρμένιοι, καθολικοί κ.ά.) και **Εβραίοι**.

Οι **καθολικοί** ήταν λίγοι, κατοικούσαν σε διάφορες περιοχές (στην Κωνσταντινούπολη, σε κάποια νησιά στο Αιγαίο πέλαγος, τη Βοσνία, την Ερζεγοβίνη κ.α.) και μιλούσαν διάφορες γλώσσες. Επειδή οι καθολικοί είχαν αρχηγό στην Εκκλησία τους τον πάπα της Ρώμης, οι Οθωμανοί θεωρούσαν ότι είναι φίλοι με τα κράτη της δυτικής Ευρώπης, με τα οποία ήταν συχνά σε πόλεμο, και γι' αυτό δεν τους είχαν εμπιστοσύνη.

8.60

Χαρακτικό με μια καθολική από το βιβλίο «Οι Περιηγήσεις και τα ταξίδια του Νικολά ντε Νικολάι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία» (1577).

8.61

Οι πιο πολλοί **Αρμένιοι** κατοικούσαν στις ανατολικές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πολλοί από αυτούς που έμεναν στις πόλεις ασχολήθηκαν με το εμπόριο. Ένας από τους Αρμένιους πατριάρχες είχε (και έχει μέχρι σήμερα) έδρα στην Κωνσταντινούπολη. Σιγά σιγά γύρω από το αρμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως σχηματίστηκε μια αριστοκρατία από Αρμένιους εμπόρους, που είχε σχέσεις με την οθωμανική εξουσία και διοικούσε την αρμενική θρησκευτική κοινότητα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Χαρακτικό μ' έναν Αρμένιο έμπορο από το βιβλίο «Οι Περιηγήσεις και τα ταξίδια του Νικολά ντε Νικολάι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία» (1577).

Οι Εβραίοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Οι Εβραίοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία προέρχονταν από διαφορετικές περιοχές και μιλούσαν **διάφορες γλώσσες**. Οι περισσότεροι ήρθαν από την Ισπανία, όταν μετά το 1492 τους έδιωξαν από εκεί οι Ισπανοί καθολικοί βασιλιάδες. Ζούσαν σε πολλές πόλεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και ιδιαίτερα στη **Θεσσαλονίκη**. Οι Εβραίοι μιλούσαν και τις γλώσσες της δυτικής Ευρώπης και έφεραν από εκεί πολλές γνώσεις (στην ιατρική, στην οικονομία, στις πολεμικές τέχνες). Ασχολήθηκαν με το εμπόριο και τη βιοτεχνία και κάποιοι απέκτησαν σημαντικές θέσεις (γιατροί στο παλάτι του σουλτάνου, αξιωματούχοι σε οικονομικές υπηρεσίες) και πλούτο. Τις εβραϊκές κοινότητες διοικούσαν οι θρησκευτικοί τους ηγέτες, οι **ραβίνοι**, και πλούσιοι Εβραίοι. Συνήθως έλυναν τα προβλήματα ανάμεσά τους με το δικό τους θρησκευτικό δίκαιο. Όπως και οι άλλοι ζιμήςδες, είχαν και αυτοί πολλούς περιορισμούς. Φαίνεται όμως πως οι **συνθήκες ζωής** τους ήταν καλύτερες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία απ' ό,τι στις χριστιανικές χώρες.

Για το διωγμό των Εβραίων από την Ισπανία θα μιλήσουμε στη σ. 146.

8.62

Το χαμάμ που έχτισε ο Χαλίλ Αγάς, ένας Οθωμανός αξιωματούχος, στη Θεσσαλονίκη. Πιο γνωστό είναι ως Γιαχουντί χαμάμ (λουτρό των Εβραίων) γιατί βρίσκεται στην περιοχή της Θεσσαλονίκης όπου έμεναν την εποχή εκείνη οι περισσότεροι Εβραίοι. Τέλη 15ου αιώνα.